

Ненад Милошевић

ПОРЕДАК

Десет (не)снимљених фотографија

КИНОТЕКЕ

Мало после смрти Луиса Буњела стајао сам на зачељу реда у Кондиној улици који се завршавао у Косовској на билетарници Југословенске кинотеке. Убрзо се појавила, или је раније била објављена књига *Мој последњи уздах* у издању Института за филм. Седео сам на поду поред седишта када је приказиван филм *Квака 22* Мајка Николса. Пио пиво понекад између представа у бифеу између Хотела *Унион* и Кинотеке. Некада ишао и на све три представе: у четири, у шест и у осам. Онда одлазио у КСТ на јефтино пиво и понекад добар рокенрол, а после тога у Рупу на увек добар рокенрол и скупље пиво. Те београдске рупе и подруми: Прешернова клет, Клуб Ликовне академије, Кинотека, ресторан код Буде и Иве...

Кинотека, испијање пива и рокенрол. После неколико деценија, Борка Павићевић ми је једном пред крај живота рекла: паролу *Њобуни се* после шездесет осме је заменила парола *уживај*. Бранила је Тиркета од мојих оптужби да је нас, који смо протестовали на улици готово три месеца из дана у дан, издао вративши се у *Полиџику* 1997. и наставио да пише као да се ништа није догодило. Умро је још тада за мене.

Уживао сам тих раних осамдесетих и у врелој попари, у јутрима мачурлука и беспарице. Јогурт и млеко још су се остављали испред продавница ујутро, камера није било.

Знао сам да сам на добитку шта год да се деси са мном. С друге стране, притискале су ме обавезе и очекивања других, нисам ни помишљао да ћу бити песник, нисам био уметник и нисам имао где да се склоним. Млад и леп, посут младежима револуције, како би Вујица рекао.

Годинама сам, од средине деведесетих пролазио Косовском улицом идући на посао, где сам се бавио и покретним сликама. Још неколико пута су ме филмови озаривали, чак сам и филмске критике писао по наговору Слободана Новаковића: бољи си од Неше, бодрио ме је, са Марком Марковићем ми средио да водим Недељно поподне, а за првог госта одредио Кустурицу после премијере *Подземља*, када сам му на питање да ли ми се свиђа рекао: и свиђа и не свиђа, а он одговорио: тако и напиши. Наравно да сам одустао и зезнуо и њега и Марка кога је све то требало да спасе од нечега или неког, чини ми се. Нисам могао да будем неко други.

Полет наше младости из осамдесетих није се наставио, већ је нагло ишчезао. Имали смо добар залет али нисмо доскочили него смо у скоку заустављени као републикански борац Шпанског грађанског рата на чувеној фотографији Роберта Капе.

Нисам ниједанпут пожелело ни да провири у нову зграду Кинотеке, због контекста који прати кинематографију и филм уопште у Србији, а и људи који су ту постављени да музејем руководе и да га представљају, због несклада између онога што је она значила за мене и онога што сада значи. Некада се Кинотека налазила поред једног од најјефтинијих хотела у Београду а сада је поред једног од најскупљих.

Због промоције књиге о мирисима која се одржавала у новој згради Кинотеке, а чији је текст моја жена као лектор обрадила, одлучио сам да дођем у последњем тренутку. Блиставо здање, не само споља. Кад се сетим мемле и загушљивости оне Кинотеке у Косовској, уточишта где смо се склањали ми који смо страсно волели филм и знали какве дарове можемо добити ако је сваки дан посећујемо. Побећи од све ненаклоњеније стварности, бити у филмским сновима других, временски и просторно удаљених од нас, али сличних нама.

Степеништа, огромни холови, фотографије великих глумаца и знаменитих филмских сцена. Фасцинантно. На промоцији високи функционер партије која нас је деведесетих заједно за својим вођом буквално завила у црно, а затим и бивши директор националне телевизије који је одробијао за смрт мојих шеснаест колега током НАТО бомбардовања и други људи из тог света који су се служили укуским канапеима и добрим вином. Такви у стару Кинотеку нису залазили.

Помислих како ће једног дана све музеје, галерије и биоскопе, позоришта, реконструисати и средити, али да људи тамо неће бити, бар не оних који ће пожелети да живе то што су у храмовима уметности осетили, видели и чули када изађу у неуметничку стварност. Јер чему онда институционализација уметности. Преостаје она невидљива уметност која се теже може уочити и која није свима доступна, до које се може само лутањем стићи.

Бар сам видео ту нову Кинотеку, рекох када смо полазили, заустивши да кажем још нешто својој жени али сам занемео.

СЛИКА И МИСАО У ПЕСМИ

Читам поему у којој строфе започињу речима *сећам се*. То као да оправдава песниково набрајање догађаја и слика из живота, које су и слике света. Набрајање песми даје и ритам. То је модерна поезија која тематизује митско и религиозно, политичко и историјско, поп-културно и биографско.

Међутим, песма не би требало да буде набрајање слика, већ призивање слика из мисаоног, и из слике долажења до мисаоног. То смењивање мисаоног и слике, *видљивосћи* и *исказа* на неки начин опонаша ритам нашег бића.

Иначе би у песму могло много тога интелектуалног да се нагура да нема слике која то не дозвољава, не трпи, јер пред тим сликама, које додуше не постају у песми тродимензионалне, али постају живе као што је и наш осећај самих себе, те слике када се јаве потискују мисаоно, не траже мисаоно и немају потребе за њим. Због тога је већина најуспелијих песама не мисаона већ описна.

ЂОПИЋ И ЂИЛАС

Критичар и романописац говори у радио-емисији о делу и животу Бранка Ђопића. Кажу да је он први прави комунистички дисидент кога ни Тито није волео, који је први указао на кварење комунистичких власти и кога је прогањао и Милован Ђилас лично, а који, успут се они сложише, има небројених грехова.

Сестрић Милована Ђиласа ми је, међутим, у једном разговору рекао (пред ТВ камером) како је Ђопић био један од ретких који је, поред Десанке Максимовић и Стевана Раичковића, посећивао Ђиласа у његовом стану у Београду после пада с власти и робијања.

Пољска песникиња, рођена у нацистичком логору 1945, Ева Липска, пријатељица Виславе Шимборске, коју је пратила на додели Нобелове награде, у разговору, када сам је упитао: коју дисидентску литературу су читали када је она интелектуално и књижевно сазревала, притом алудирајући на Лешека Колаковског, одговорила ми је да то нису биле његове књиге, већ књиге Милована Ђиласа које су се тајно размењивале у Пољској раних шездесетих година и за чије поседовање је била запређена казна затвора од пет година.

Пекић се у Дневницима (који тек треба да буду објављени) буни против шематизованог лика грађанина који постоји у књижевним делима „нове класе”: корумпиран, безидејан, без идеала итд. Ово се, каже Пекић, осећа и код одличних писаца.

Неки се слажу да је демократски покрет крајем осамдесетих година прошлог века почео с Пекићем као гарантом континуитета принципа и идеја Гролове и Давидовићеве предратне Демократске странке.

На чињеници да су писци левичари у српској традицији, с изузетком Коче Поповића, Марка Ристића и још неколицине, пореклом са села, изводи Борислав Пекић закључак да они не могу судити о манама и врлинама грађанског слоја у Србији пре Другог светског рата.

Пекић поистовећује бољестојеће становнике града пре рата са грађанством. А то грађанство, на које Пекић вероватно мисли, заправо је своје вредности и начела створило још у Римској републици, пре више од две хиљаде година и као такво оно је могло бити приступачно свакоме ко је писмен и образован, барем колико један радознали гимназијалац.

Каже Пекић, негде почетком осамдесетих година, како грађани више не постоје у Србији па како ови који критикују грађанску Србију не могу на прави начин мислити о њој и да то омаловажавање потиче из зависти и из жеље да се смањи разлика између истинског српског (србијанског) грађанства и сељачког и полусељачког слоја који влада у социјализму а које тај слој вређа.

Сада ми пада на памет како деветнаестовековним српским левичарима и онима из двадесетог века, до почетка Другог светског рата, Пекић оспорава право да суде о припадницима грађанског слоја и културе, заборављајући да је левица била у моди и у деветнаестом веку у делу грађанске класе у Европи, да је један Фердинанд Ласал (пријатељ Марксов и Енгелсов, чији је отац био индустријалац), вођа немачких социјалдемократа, изашао на двобој због жене, и изгубио га од Рома пореклом из Србије! Левичари су бар једно извесно време били и неки касније угледни чланови Пашићеве Радикалне странке, а неки кажу да је и сам Пашић, додуше кратко, био у деветнаестом веку социјалиста и револуционар.

Пекић даље каже како се критичари његових дела у Југославији више ослањају, што се догађаја из прошлости Краљевине Југославије тиче, на његова литерарна дела него на историографе! Тако стижемо до истинске теме коју ће Пекић, а и Добрица Ћосић варирати: веровање да се историјска истина може пронаћи у њиховим романима а не у историографским књигама. Уместо да историографској истини и манипулацији њоме приђу пародирајући их, као на пример Андреј Платонов, они

су поверовали да су предодређени да пренесу поколењима шта се заправо у прошлости догодило. Управо је тај поступак – идеализовања оскудне грађанске културе у Србији, у којем национално осећање умањује класне супротстављености у Србији и Југославији пре Другог светског рата, па самим тим искривљује и најбитније чињенице друштвеног и политичког живота – и постао инкубатор малограђанског духа или како данас више воле да кажу, филозофије паланке.

Пекић тврди како се његова имагинација само наслонила на његову меморију, онако како је он тај грађански свет затекао. Меморија и имагинација, како их је лако побркати и заменити, како их је тешко разграничити.

ТРИ ПЕСМЕ О ПОКОРЕНОМ ГРАДУ

Поезија Јована Христића, иако невеликог опуса, сматра се обавезном лектиром за модерне песнике који теже елеганцији израза у песмама на класичне теме.

Христићев наратор је смештен у граду, соби, на улицама, на медитеранској обали, у античком пејзажу, за столом или у кревету са вољеном особом.

Долазио је пред крај живота у редакцију *Књижевних новина*. Пушио је цигарете лорд (као и Слободан Милошевић), *long size* (на шта би Вујица Решин Туцић у овом тренутку, или ја, писац и читалац, Авељ и Каин текста, додао обавезно, стих из Вујичине песме: „моја драга гризе”).

Јован Христић је крајем седамдесетих препознао младог песника, касније мог венчаног кума, Милоша Комадину и пружио му, написавши рецензију, подршку за његову прву књигу, *Обично јуџро*, објављену у Нолиту давне 1978. Читаће те књиге за мене је до данас један од најлепших тренутака мојих лектира.

Јован Христић би сео за мали округли сто где су седали гости и зурio кроз прозор окренут Симиној улици, а једном ме је нетремице гледао док сам седео за дугачким столом и правио се да нешто читам. Помислио сам да се каје што ме је једном нехотице увредио. Некако сам знао да је читао моју књигу *Умањења*, коју сам поклатио његовој поћерки и да хоће нешто да ми каже поводом ње. Тако сам мислио. Нисам желео да му дам никаквог повода за разговор, који сам с другим гостима редакције увек с лакоћом започињао. Нисам му опростио његову малу грубост.

Нису тада више Христићеве песме за мене биле изазовне. Сматрао сам да је тако и требало певати у доба социјализма, као да смо увек у том класичном пејзажу где *време*, заједно с *иросћором* постоји само

поред *кашетоорија*, а не и у друштвено-историјском значењу, где се на властодршце може бескрајно алудирати, али где они нису тема а често ни мотив у песми. Жудео сам за поезијом која ће песнички да одговори на време у којем смо живели, крај деведесетих у Србији, крај века, крај социјализма...

Једном је Борислав Радовић улазећи у редакцију обучен у светле панталоне и бели ланени сако рекао: „Ево, доводим вам једног младог песника.” Ушао је Христић у исто тако, мало више спортског кроја, белом ланеном сакоу. Не верујем да су се договарали. Јован је био снажне грађе и једном када сам се случајно сударио с њим, иако је био окренут леђима, осетио сам као да сам ударио у стену. Као младић тренирао је ватерполо на Ади Циганлији. Волео сам више од његове поезије његове есеје *Професор мајемајике*, зато што наратор у њима говори из доколице (како сваки монтењевски дух и треба да пише) а то је било нешто за чиме сам чезнуо, да насупрот бури времена седим негде, не мора то да буде читаоница неког америчког универзитета, где сам и ја на некој стипендији која с поезијом нема ништа, и о свету мирно размишљајам и пишем стихове.

Сурово речено, пошто су песници према другим песницима, када престану да им се враћају, сурови, био сам отписао песника Јована Христића. Он сам није написао нове песме деценијама. Одговорио би, када би га питали зашто нема нових песама: пресушило.

Била је хладна јесен, већ се било смрачило тог дана 1998. године када нам је Јован Христић у редакцију *Књижевних новина* донео „Три песме о покороном граду“, у којима се исто тако не спомиње и не алудира на Милошевића, ни на шта актуелно, дневнополитичко и томе слично, него о се говори сусрету два пријатеља у мрачном граду, једног који у њему живи и једног који ту гостује (иако је можда некада и живео). Песме је предао Пери. Већ смо се били спремили да кренемо кући. Пера је, стојећи, својом техником брзог (дијагоналног) читања после три минута пружајући ми песме рекао: добре песме.

Прочитао сам их за округлим столом где је до малопре Јован Христић накратко седео, и где смо ми, пре него што се свако повлачио у свој ћошак, седели. И остао сам, поред секретарице Јелене, која је заључавала, сам у редакцији. Кући сам се враћао озарен. Читаве вечери, данима после тога и све до овог тренутка. Над песамама у којима смо се могли видети, ми у том времену краја деведесетих а пре бомбардовања.

Мирном Улицом Мајке Јевросиме долазим на посао и одлазим с посла последњих година. Лети је она у хладу већи део дана. Уска је то улица са великим крошњама, мирна, између бучне Светогорске и све више монденске Косовске, која је изгубила мир који је имала некада са Кинотеком и књижаром по чијем антикваријату сам волео да претражужем осамдесетих година. Негде на почетку Улице Мајке Јевросиме, с десне стране када се иде од Таковске, у једној згради, не могу тачно да се сетим којој, живела је Жужа Бецк Маринковић. Жена која је очима гледала у доктора Менгелеа у Аушвицу, нага пред њим, који је није меркао као мушкарац жену него је као еугеничар класификовао у виши ранг, осуђујући је на живот, као и њену мајку која је ишла нага за њом и на тренутак га довела у недоумицу због ожиљка од операције који је имала на стомаку. Међутим и она је прошла, али не и мајка њихове комшинице која је одвојена на другу страну и истог дана одведена у гасну комору. Разговор са Жужом за Фондацију „Шоа” снимиио је и Стивен Спилберг.

Прво је отворена књижара у Таковској преко пута Телевизије где су се могле наћи и најзанимљивије теоријске књиге, као и дела из историографије, све популарније, а затим и две књижаре недалеко у Улици Мајке Јевросиме а једна баш поред зграде у којој је Жужа живела, са езотеријском литературом у излогу, па сам једном одлучио да уђем и видим шта нуде. Међу занимљивим књигама открио сам и ново издање, под другим насловом, књиге *Мии двадесетог века* Алфреда Розенберга, идеолога НСДП-а и учитеља у идеологији Адолфа Хитлера, у којој Розенберг образлаже своју расну теорију чија је суштина у томе да се испод историјских догађаја које знамо (и не знамо) одвија заправо расна борба на живот и смрт и која се не само једној врсти младих десничара чини истинитом, већ све више и појединим политичарима и интелектуалцима који је још увек јавно не износе, али воле да о томе причају у кулоарима.

НИСИ ТИ МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ

Волео сам то да чујем: када ми Слободан Зубановић, на моје тражење специјалних услова за објављивање песама у *Књижевном маџазину*, од којих су сви били готово неприхватљиви за уредника, док сам песник није ни имао завршених песама које би понудио, каже: „Ниси ти Миодраг Павловић”.

Зашто ми је било веће задовољство да одем на брод-сплав *Гусар*, да пијанчим и о тривијалностима разговарам са људима који нису били ни интелектуалци ни уметници, него да одем бар једно вече на разговор о поезији код Миодрага Павловића, ни до данас ми није јасно. Године сам провео на *Гусару*, лепоту живећи, али о лепоти живота ретко пишући. С годинама све више жалим за тим пропуштеним разговором, јер Миодраг Павловић ми је у просторијама Српског књижевног друштва рекао: „Знамо ми ваше песме, читамо вас са задовољством. Зашто не свратите код мене да мало поразговарамо о поезији?” То је било после изласка из штампе моје књиге *Песме са Саве и Дунава*. Чак се нисам ни запитао где је могао да прочита песме и колико је мојих песама прочитао?

Пет-шест година после тога размишљам ко би могао да говори о мојој књизи изабраних песама објављених у Загребу 2009. године, *Time code*. Одмах сам на уму имао Радмилу Лазић, моју стару пријатељицу. Сетих се тада Павловићевих речи и позива. Назвах га телефоном, објасних о чему се ради, и он пристаде, само рече да би волео да му донесем књигу. У Српском књижевном друштву пријавио сам као говорника Мију Павловића, којем претходно однех, на врата, књигу. Дан-два пре тога седели смо испред књижаре „Плато” и разговарали око пола сата док је Мија чекао Банета и нудио му своју књигу која беше објављена у Немачкој, повелику и увијену у целофан. Већ тада је договор био потврђен, сматрао сам.

„Ма неће ти доћи”, рече ми Рада Лазић, исто понови и Зубановић, а ја им рекох како сам га прексиноћ видео и како ми је обећао. Мија се на телефон није јављао.

Непосредно пре него што је умро, Пера му је већ био штампао песме у *Књижевном листу*, давши му место негде у дну стране. Песме написане малим словима, без интерпункције. Песме великог песника, који нам се већ тада обраћао с оне стране и пародирао те две стране и те две обале. Како сам недорастао за велику поезију и великог песника, помислио сам, а жаљење се моје појачава и искупљење ми се чини немогућим, осим у поезији, једино у песни... једино на другој обали. Амин.

ФУКО ШМИТ ХИТЛЕР

У књизи одабраних списа и разговора 1972–1977. Мишела Фукоа која је код нас објављена под насловом *Моћ/знање* у тексту „О народној правди. Дебата с маоистима”, Фуко каже, говорећи о суду и народној правди током револуције 1792: „Зар успостављање једне неутралне инстанце између народа и његових непријатеља, која се сматра кадром

да установи шта је истинито а шта лажно, ко је крив а ко невин, шта је праведно а шта неправедно, није начин супротстављања народној правди. Начин да се она разоружа у својој стварној борби у прилог идеалног просуђивања? Због тога се питам да суд није, уместо да буде облик народне правде, њена прва деформација.”

Овакви и слични приговори судству јављали су се током историје често, на разним странама. Решење проблема који је истакао Фуко понудио је Шмит у расправи „Држава, покрет, народ”, говорећи да је потребно: „Да сваки човек који је задужен за тумачење и примењивање немачког права буде према држави и народу обавезан једнакошћу рода”, а Адолф Хитлер је овако видео решење Фукоовог проблема: „Прави Вођа увек је такође судија. Од ауторитета Вође проистиче ауторитет суђења... у ствари Вођино је деловање чисто правосуђе. Оно није подређено правди, него је оно само највиша правда... Ауторитет Вође да суди настаје из самог извора права, из којег настаје све право сваког народа... Свако право потиче од права на живот народа” (говор у Рајхстагу, 13. јула 1934).

ПОРЕДАК

Он је био заменик окружног тужиоца али ми смо га звали судија, ми: један филозоф и један политиколог. Играли смо с њим префаранс деведесетих, повремено и после двехиљадите. Живео је сам у комфорном стану с персијском мачком. Слушао је музику Луа Рида, коју сам и ја волео и читао књиге у којима уживају искусни читаоци. Није био на нашој страни, али није био ни на оној, чини ми се. Само је радио свој посао, како људи воле да кажу. Ретко смо разговарали о политици, али једном када сам му споменуо нешто, рекао је да ће да покрене тужбу. Немој, рекао сам му, то није проверено. Наставили смо разговор и ја сам отворио своје карте, покушао сам да изађем из формалноправног оквира, да говоримо о правим узроцима нашег бедног стања. Желео сам дијалог с њим јер сам сматрао да је добар правник, а он је пак, према филозофовим речима, одбио понуду да буде асистент професора Димитријевића на београдском Правном факултету. „Судија” је, како би скратио разговор рекао: Такав је поредак. То ми се свих ових година често јавља. Отприлике је нешто слично рекао Макс Веберу један белац током избора у Америци када га је Вебер упитао зашто црнци не долазе на гласачка места када им закон омогућава да гласају. Белац му је цинично одговорио: Шта вреди закон ако га људи не подржавају!

Питам се сада да ли смо ми развили методологију за истраживање поретка, не политичке и не правне теорије, већ топику за изучавање поретка, јер увек постоји само поредак.

После кратке чарке са женом излазим из куће око пола десет увече. Седам на *шезгесейишицу*, наслањам се на прозор. Желим да одем до крајње станице на Звездари и да се вратим. То је бар јефтино, интима загарантована. У башти Фонце, где су некада ординирали Жорж Станковић и компанија, видим таксисте и људе који нису могли или хтели да прихвате кафиће и кафић културу, пропале новобеоградске мангупе који су се тукли на ферку, кад није било хеклера и другог малог аутоматског оружја. Стари магнупи воле да су у центру збивања.

Девојке и младићи улазе на станицама, иду у провод. Девојке у припијеним мајицама. Ужасно нервозан осећам како изнутра једем самог себе. Ни стар ни млад, како рече Елиот, између утопије коју сам створио у самоуправном социјализму и реалног постпосткомунизма, нигде. Добра позиција за песника, али никаква за мужа и оца шестомесечне бебе. Побегло сам и од рукописа за конкурс прве књиге. Невероватна безидејност и неписменост. Деца која су одрасла под Милошевићем. Током деведесетих било ми је чудно колико је поп култура осамдесетих популарна међу припадницима генерације која је рођена седамдесетих и почетком осамдесетих. И они су као и ја, нигде, али то не би требало да знају.

Излазим код Академца и пењем се ка Вуку, на Булевар краља Александра. Пролазим поред „метроа”, лепих станица градског саобраћајног. Делују тужно, нису прометне, јер се готово нико не вози подземном железницом. Идем левом страном, наспрам Елетротехничког факултета ка Скупштини. Дугогодишњи емигрант који није никуд отишао, затвореник који је био на слободи и који нема робијашки стаж. Пролазе лепе девојке, по критеријумима које сам давно изградио. Гледам излоге у којима ме ништа не занима. Плаче ми се, али се држим, не би ми било лакше, знам. Сузе треба чувати за може бити ново крштење. „Што си замишљен”, каже ми млади новинар који ме недавно интервјуисао и који се изненада појавио иза мојих леђа. Он има славље у стану, али кубури са празним флашама. „Кауцирај”, кажем му. Тек смо започели разговор, када он скрену у улаз и рече: „Ја сам овде”. „Здраво”, кажем му. Пролазим поред Градске и Савезне скупштине. „Зар смо се за ово борили”, кажем у себи подсмешљиво. Пролазим поред мале златаре, у коју је после пуцња на митингу 19. августа 1999. године и општег метежа, стало двадесет људи. Били смо ужасно преплашени, када нам је златар отворио врата. То је било када је Вук извиждан. После тога није прошао у Парламенту.

СТИЖЕМ НА Теразије и закључујем да немам више куда да идем. Силазим до Зеленог венца и улазим у први аутобус, срећом – *шезгесей-*

йейица. Мир ме стиже тек испод крошњи, на стази ка згради у којој станујем. Улазим у собу мање очајан него када сам пошао, али очајан. Седам за сто и настављам да читам рукописе за конкурс. После неколико година први пут читам нешто сасвим ново и лепо. То су песме једне двадесетосмогодишње песникиње која живи у Бечу од пре неколико година. Ево њене песме чији је наслов „Трећа година”: *Пролазим кроз твој животи / као ноћна сестра кроз болницу. / Сва у сираху да некога не пробудим, / сасвим немоћна да те излечим.*

Касније зовем песникињу Радмилу Лазић и читам јој песме са одушевљењем. „Је л’ видиш“, кажем јој. Она мени: „Јесте, није све готово, прође време па се појави нешто ново.”